

PSİKİYATRİDE ETİK

ETHICS IN PSYCHIATRY

Keriman Nisa ŞEKER* Hasan Tahsin KEÇELİGİL**

*Avukat, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sağlık Hukuku Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Samsun, Türkiye, nisasekerr@gmail.com, ORCID: 0009 0008 1095 5501.

**Prof. Dr. Med. Dr. Jur., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Ali Fuad Başgil Hukuk Fakültesi Dekanı, Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi, Kamu Hukuku Doktoru, Tıp Profesörü, Atakum, Samsun, htkeceligil@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8256-8059.

ÖZET

İnsan davranışlarını inceleyen bir felsefe dalı olarak kabul edilen etik, kendi içerisinde de birçok konseptte ayrılmıştır. Bu konseptlerden biri olan meslek etiğinin, konusu bizzat insan olan tıp mesleği ile başladığının kabul edilmesi mümkündür. Tıptaki etik davranışların uzun yıllar irdelenmesi ile beraber belki de etik ile en sıkı ilişki içerisinde bulunması gereken psikiyatri alanında da kendisine has etik ilkeler ortaya çıkmıştır. Zarar vermeme, yarar sağlama, adil davranma, özerkliğe saygı duyma, sınırları ihlal etmeme ve gizlilik gibi etik ilkeleri bulunan psikiyatri alanındaki uzmanların söz konusu ilkelerin tamamına uygun davranması beklenmektedir. Tıp bilimi insanlık tarihi kadar eski bir bilim olmakla beraber, ilkçağdan günümüze kadar uzanan süreçte tıp ve özellikle psikiyatri alanında yer alan etik ilkelerin sürekli ihlal edildiği görülmektedir. Bu ihlallerin önüne geçebilmek adına psikiyatri uzmanlarının mesleki bilgi ve becerilerine yönelik eğitimi kadar etik ilke ve davranışlara yönelik de eğitimler alması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikiyatri, Etik, İlke, Eğitim, Etik Sorunlar

ABSTRACT

Ethics, which is accepted as a branch of philosophy that examines human behavior, is divided into many concepts within itself. It is possible to accept that professional ethics, which is one of these concepts, begins with the medical profession, the subject of which is the human being itself. With the examination of ethical behaviors in medicine for many years, unique ethical principles have emerged in the field of psychiatry, which should perhaps be in the closest relationship with ethics. Experts in the field of psychiatry, who have ethical principles such as not harming, benefiting, acting fairly, respecting autonomy, not violating borders and confidentiality, are expected to act in accordance with all of these principles. Although medical science is a science as old as human history, it is seen that the ethical principles in the field of medicine and especially psychiatry have been constantly violated in the period from antiquity to the present day. In order to prevent these violations, psychiatric specialists should receive training on ethical principles and behaviors as well as training on their professional knowledge and skills.

Key Words: Psychiatry, Ethics, Principle, Education, Ethical Issues.

1. GİRİŞ

Etik; insan davranışlarının iyi veya kötü yönden değerlendirilmesini kapsayan bir konsept niteliğindedir. Kendi içerisinde alt dallara ayrılan etik, tıp bilimi içerisinde de karşımıza çıkmaktadır. İnsan sistem ve davranışlarını konu edinen tıp bilimi içerisinde de uyulması gereken mesleki etik kuralları bulunmaktadır. Hekim ile hasta arasındaki ilişkide bilimsel anlamda daha üstün bir konumda bulunan hekimin, konumunu kötüye kullanmaması adına getirilen etik kurallara uyması gerekmektedir. İnsan davranışları ve bilişsel düzeyi ile en yakın ilişki içerisinde bulunan psikiyatri alanı, tıp biliminin en genç dallarından olmasına rağmen tıp dünyasında büyük yer ve öneme sahiptir.

Psikiyatri alanı, kişilerin ruhsal sorunları ile ilgilenmekte olup yeri geldiği zaman kişinin en derin, en özel ve en mahremi olan duygu ve düşüncelerine ulaşma imkanı bulmaktadır. Kişilerin iç dünyaları ile bu denli yakın ilişki kurmak durumunda kalan psikiyatri hekimlerinin de, vazifelerini sağlıklı ve etkin bir şekilde yerine getirebilmek adına uymaları gereken etik kurallar bulunmaktadır. Tarih perdeleri aralandığında ilkçağdan günümüze uzanan bütün süreçte psikolojik rahatsızlıkların görüldüğü ve bu rahatsızlıklara karşı yaklaşımın sürekli değiştiği görülmektedir. Etik ilkelerin ihlal edilmesi ile birlikte hastalarda zararların meydana geldiği hatta bazı noktalarda ihlaller sebebi ile hastaların ölümüne bile sebebiyet verildiği dönemler bulunmaktadır. Mesleki bilgi ve beceriler üzerindeki yeterliliğe önem verildiği kadar etik ilkelerin benimsenerek uygulanmasına da aynı derece önem verilmesi hayati bir değere sahiptir. Söz konusu etik ilke ve kuralların hekimlerce benimsenmesinin esas yolu ise eğitimden geçmektedir.

Çalışmamızda ilk olarak etiğin ne olduğuna değinilmiş, ardından etiğin alt dallarından olan tıp etiği ve tıp etiğinin tarihçesine yer verilmiştir. Akabinde çalışmamızın asıl konusunu oluşturan psikiyatride etik konusuna giriş yapılmış, psikiyatride yer alan etik ilkeler açıklanmış ve geçmişten günümüze kadar karşımıza çıkan psikiyatride etik sorunlara değinilmiştir. Çalışmamızın son kısmında ise etik eğitime, etik eğitiminin önemine ve yöntemlerine yer verilerek çalışma sonlandırılmıştır.

2. ETİK NEDİR?

Etik kavramı Yunanca ethos sözcüğünden türetilmiştir. Kelime olarak “davranış biçimini ifade eden karakter” anlamına gelmektedir. Aristoteles'ten beri felsefi disiplinler arasında yer alan etik, ahlaki değerler statüsü olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu tanıma göre; etiğe uygun hareketlerde bulunan kişi, eylemlerin değer ölçütlerini sorgulayarak, kavrayarak ve üzerinde düşünerek uygulayan, talep edilen iyiliği gerçekleştirebilme amacı ile eylemlerini alışkanlığa dönüştüren kişi olarak kabul edilmektedir (Çobanoğlu, 2009).

Hartmann'a göre etik, insani davranışların her yerde geçerli olan temel ilkelerini zihnen arayış olarak

tanımlanmaktadır (Engelhardt, 1997).

Etik, ahlaki eylem ve davranış bilimi olduğu gibi ahlaki uygulamanın yansıması olarak da tanımlanabilmektedir. Ahlaki açıdan doğru eylemin ne olduğu ve ne yapılmalı sorularına yanıtlar aranır. Van der Arend ve Gastman'a göre herkesin kendisine göre bir etik anlayışı vardır. Kişiler görüş ve eylemlerinin iyi veya doğru olup olmadığını düşünerek etik ile uğraşmış sayılırlar (Bag, 2021).

3. TIP ETİĞİ

Tıbbi etik felsefedeki etiğe dayanmakta olup, tıptaki ahlaki davranışların felsefi açıdan temellendirilmesi anlamını taşımaktadır (Engelhardt, 1997). Felsefenin alt dallarından olan tıp etiği, tıp uğraşlarının farklı yönlerinin yürütülmesi sırasında öne çıkan değer çatışmalarının giderilmeye çalışıldığı bir etkinlik olarak kabul edilmektedir. (Oğuz, 1998). Etik, insan davranışları ile uğraşmaktadır. Hekimlik mesleği de insan merkezli bir meslek olduğu için tıbbi etiğin meslek etiklerinin başlangıcı olarak kabul edilmesi mümkündür (Çobanoğlu, 2009). Tıp etiğini, bir meslek etiği olarak kabul ettiren en önemli unsur tıbbın kendisine has, bilim ve sanat ile iç içe geçmiş, doğrudan insan hayatıyla ilgilenen bir disiplin olmasıdır. Tıp etiğinin mevcudiyetini gerekli kılan bir diğer unsur ise özellikle bilgi yönünden bir eşitsizlik durumunun söz konusu olmasıdır. Hekim ile hasta arasındaki ilişki içerisinde hekim daha üstün konumdadır. Hasta bu ilişkide hekime güvenmeye ve bilgisini vicdanlı bir biçimde kullandığına inanmak zorunda kalmaktadır. Buradan hareketle tıp etiğinin, hekimin hasta ile ilişkisindeki bilgi bakımından üstün konumunun kötüye kullanılmasını önlemek amacıyla ortaya çıkan ilke ve kurallar olarak tanımlanması mümkün olmaktadır (Cevizci, 2013).

4. TIP ETİĞİNİN TARİHÇESİ

Tıp mesleği insan tarihi kadar eskilere uzanan bir meslektir. Tarihin her evresinde özel bir konuma sahip olan hekimlerin davranış şekilleri de mesleğin kendisi kadar önemli bir yere sahip olmuştur. (Çobanoğlu, 2009). Kral Hammurabi Kanunları (M.Ö. 1750) hekimlerin mesleki kurallarını düzenleyen ilk yasa hükmündedir. Bu düzenlemeler ile hekimlerin ücretleri belirlenmiş, hatalı tıbbi müdahale sonucu verilecek olan cezalar sistematikleştirilmiştir. Tıbbi etikten ziyade tıp hukuku ve tıbbi deontoloji ile ilgili düzenlemelere daha fazla yer verilmiş olsa da söz konusu kanunların tarih perdesinde önemli ve etkili bir yeri bulunmaktadır (Çobanoğlu 2009). Yüzyıllar öncesinden günümüze dek tıbbi etiğin temelini Hipokrat Yemini oluşturmaktadır. Söz konusu yemini, Hipokrat Ruhü Yemini olarak da isimlendiren kaynaklar mevcuttur. Bu yemin kürtaj, aktif ötenazi gibi yasakları içermekle beraber hekimin sır saklama, zararlardan koruma, hastalara saygı gösterme, hekimlik bilgisinin saklı tutulması gibi yükümlülükleri de bünyesinde barındırmaktadır. (Engelhardt, 1997) Hipokrat Yemini'ni temel alan değişik formu günümüzde dahi tıp fakültelerinin mezuniyet törenlerinde kullanılmaktadır. Yeminde yer alan ifadeler Tıp Etiği ve Tıbbi Deontoloji için dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Çobanoğlu, 2009).

Hipokrat Yemini'nin yanı sıra Corpus Hippocraticum da tıp etiğine katkıda bulunan bir kaynak olarak kabul edilmektedir. Burada hekimlerin davranışlarına, diline ve kıyafetlerine yer verilmiştir. Aydınlatma yükümlülüğünün sınırlandırılabilmesi hususu Hipokrat Yemini'nde yer almayan maddelerden bir tanesidir (Engelhardt, 1997).

Ortaçağ Avrupası'nda hekim ve hasta arasındaki ilişki Hristiyan perspektifi ile ele alınmıştır. Hipokrat Yemini Ortaçağ'da da korunmuştur fakat burada Apollo'nun yerine İsa geçmiş bulunmaktadır. Bu dönemde hekimin hizmetlerinin, hastayı şifaya kavuşturmakla bitmediği, ölme sürecinde dahi hastaya refakat etmenin hekimin önemli görevleri arasında yer aldığı görülmektedir. II. Frederik'in 1241 tarihli Constitutiones'i ile birlikte hekimlerin eğitimi ve mesleki uygulamaları devletin denetim ve gözetimi altına alınmıştır. Hristiyan ortaçağında olduğu gibi Müslümanlarda da Hipokrat Yemini kabul edilmiştir (Engelhardt, 1997).

1803'te Thomas Percival tarafından yazılan Code of Medical Ethics (Tıp Etiği Kodları) büyük bir etki yaratmıştır. 1847'de American Medical Association (Amerikan Tıp Topluluğu) tarafından yazılan bu kodlar, deontoloji tüzüğü olarak kabul edilmiştir (Engelhardt, 1997).

İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar tıp etiğinin revize edilmesi ve yaygınlaştırılmasında birçok adımlar atılmıştır. Tıbbın farklı alanlarında da özel koşullar tartışılmaya ve tıp etiğinin alanına dahil edilmeye başlanmıştır (Engelhardt, 1997).

5. PSİKİYATRİDE ETİK

Psikiyatri tıp alanları içerisinde yer alan en genç alanlardan birisidir. Uzmanlık alanı olarak kabul edilmeye başlanmasından itibaren yüzyıldan fazla zaman geçmemiş olmasına rağmen tıp dünyasında önemli dönüşümlere sebep olmuş ve sağlam bir yer edinmiştir. Psikiyatri alanı sayesinde kişilerin ruh sağlığı ve organik bağlantıları tıp biliminin gündemine alınmıştır. İletişim, empati, duyarlılık gibi kavramları hekimlerin gündelik hayatına yerleştiren de psikiyatri alanı olmuştur (Oğuz, Özgüven, 2001). Son yıllarda giderek artan tıp etiği tartışmaları psikiyatri etiği olarak adlandırılan yeni bir alanın da doğmasına sebebiyet vermiş, psikiyatristlerin gerçekleştirdikleri uygulamaları tıp etiği açısından sorgulatmaya başlatmıştır (Oğuz, Özgüven, 2001) İnsanı sadece biyolojik bir bakış açısı ile ele almayan psikiyatrinin, özellikle modern dönemde etik çağrılara en etkili cevap veren tıp alanı olduğu kabul edilmektedir (Yıldız, 2018).

Tıbbın diğer alanlarında olduğu gibi psikiyatri alanında da amaç her zaman bireysel inançlara, toplumsal geleneklere, kültürel normlara ve insan onuruna saygıya uygun davranışlar üretmektir. (Lolas, 2006).

6. PSİKİYATRİDE ETİĞİN TEMEL İLKELERİ

Psikiyatride yer alan etik ilke ve kurallar; zarar vermeme, yarar sağlama, adalet, gizlilik, özerkliğe saygı ve sınırların ihlali olarak kabul edilmektedir. Psikiyatri uzmanlarının söz konusu etik ilke ve kurallara tam olarak uyması gerekmektedir (Başterzi ve Gülöksüz 2009).

6.1. Zarar Vermeme İlkesi

Psikiyatride zarar, tıbbın diğer alanlarından farklı olarak her zaman biyolojik ve gözle görülebilir bir hasar meydana getirmemektedir. Buradaki zarar ilk etapta kişilerin ruh sağlığında ve duygusal boyutlarında hasara sebep olmaktadır. Söz konusu hasarın fiziksel olarak ortaya çıkmamış olması daha az ciddi veya daha kolay olduğu anlamını taşımamaktadır. Bu sebeple psikiyatri uzmanının ilk olarak öğrenmesi ve uygulaması gereken ilke, şartların nasıl olduğuna bakılmaksızın hastasına zarar vermeme ilkesidir.

Hipokrat'tan beri hekim ile hasta arasındaki ilişkinin temel dayanağını güven ilişkisi oluşturmaktadır. Güven ilkesinin uzantısı olarak da karşımıza zarar vermeme ilkesi çıkmaktadır. Hipokrat'ın “primum non nocere” yani önce zarar verme sözü asırlardır korunmakta ve uygulanmaktadır (Demir ve Oğuz 1999).

6.2. Yarar Sağlama İlkesi

Psikiyatri etkinlikleri yarar sağlayıcı etkinlikler olarak kabul edilmektedir. Bir psikiyatri uzmanının hedefinin, güncel tıp biliminin verileri ile birlikte hareket ederek hasta üzerinde maksimum yararın sağlanması olmalıdır. Yarar konusunda hastanın önceliği bulunmakla birlikte psikiyatristin kendi yararını, diğer kişilerin ve de toplumun yararını geride tutması gerekmektedir. Hasta harici kişilerin yararları ikincil, hatta bazı durumlarda rastlantısal olmak zorundadır (Demir ve Oğuz 1999).

6.3. Adalet İlkesi

Bir hekim için adil olmak, erdem olduğu kadar aynı zamanda bir zorunluluktur. Psikiyatristin adil olmadığı durumlar; zamanını veya bilgi ve birikiminin hastaları arasında adil bir şekilde paylaşmadığı durumlardır (Demir ve Oğuz 1999). Bu gibi durumlar adalet ilkesine aykırılık teşkil ettiği gibi adil zaman ve bilgi paylaşılmasının neticesinde mahrum bırakılan hastada meydana gelecek olan zararlar, zarar vermeme ilkesine de aykırılık teşkil edecektir. Bu sebeple psikiyatristin ilk başta hastalarına karşı adaletli bir tavır takınması gerekmektedir.

6.4. Özerkliğe Saygı İlkesi

Özerklik; kişinin kendisi hakkında karar verebilme yeteneği olmakla beraber sağlık alanındaki birçok etik durum özerklik ilkesi ile alakalıdır. Psikiyatri alanında da etik ikilemlerin merkezi konumundadır. Bu alanda özerklik konusundaki uyuşmazlıklar, hastaların bağımsız olarak karar verebilme yeteneğine sahip olup olmadığının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. (Arslantaş 2018)

Hasta, psikiyatristin uygun görmüş olduğu tedaviyi kabul etmediği zaman, psikiyatri sunucuları hastanın

bu karara uyması adına paternalistik bir yaklaşım belirleyebilmektedir. Paternalizm; başkalarının hayatı hakkında, onların iyiliği adına isteklerine ve düşüncelerine bakmaksızın karar verme yetkisine sahip olunabileceği düşünülen bir yaklaşımdır. Bu durumda paternalizmi özerkliğin tam tersi olarak tanımlamak mümkün olmaktadır (Arslantaş 2018).

Özerklik ihlalinin akla gelen ilk örneği zorla yatırma ve zorla tedavi uygulamalarıdır. Uygulamada yer alan belirsizlikler sebebi ile söz konusu müdahalenin sınırları tam olarak çizilememektedir. Bu da keyfi uygulamalara ve hastanın özerklik hakkının ihlaline sebebiyet vermektedir. Temel olarak psikiyatri alanında hastanın özerklik hakkına saygı gösterilmesi ve yasaların uygun gördüğü ölçülerde hasta adına karar verme yetkisinin kullanılması gerekmektedir (Demir ve Oğuz 1999).

6.5. Gizlilik İlkesi

Psikiyatrist ile hasta arasında paylaşılanların gizliliği hekimin etik sorumluluklarından birisidir. Söz konusu gizlilik görevli sağlık personelleri dışında kalan herkesi kapsamaktadır. Hasta yakınları da hastanın rızası bulunmadığı sürece dışarıda kalan grup arasındadır. Hastanın rızasının geçerli kabul edilebilmesi de rızayı verdiği sıradaki yetkinliğine bağlıdır (Demir ve Oğuz 1999).

Gizlilik ilkesi 4 temel kaynağa dayanmaktadır:

1. Pek çok ülkede gizlilik ilkesinin şekil ve şartları yasalar ve ilgili mevzuatlar çerçevesinde belirlenmektedir.
2. İlkenin ikinci kaynağı eskiden beri süregelen ruh sağlığı alanındaki etik kurallardır.
3. Yasalar vekil-müvekkil ilişkisine tanıklıktan çekinme hakkı tanıdığı gibi psikiyatristlere de aynı hakkı tanımaktadır.
4. Gizlilik ilkesi aynı zamanda kişi dokunulmazlığı ile de sıkı sıkıya bağlanmış olan bir haktır.

Gizlilik ilkesi etik bir sorumluluk olduğu kadar aynı zamanda yasal bir zorunluluktur. Bu sebeple mazeretsiz olarak gerçekleştirilen gizlilik ilkesinin ihlali sonucunda hastada meydana gelen zararlardan psikiyatristler sorumlu tutulabilmektedir (Çayköylü, 2002). Ancak bazı durumlarda gizlilik ilkesinin ihlali mümkün olabilmektedir. Örneğin hastanın yetkin bir şekilde verdiği rızası sonucunda, mahkeme kararı olduğunda, hastanın birisini öldürmeyi veya başkalarına zarar vermeyi planladığı durumlarda yine hastanın da hakları korunacak şekilde üstün kamu menfaati gereği ihlalin mümkün kabul edildiği görülmektedir (Agarwal, 1994).

6.6. Sınırların İhlal Edilmemesi İlkesi

Psikiyatri uzmanı ile hasta arasındaki ilişkiye yönelik değinmek istediğimiz son ilke sınırların ihlal edilmemesi gerektiğidir. Söz konusu sınırın kapsamı hekim ile hasta arasında bulunması gereken makul ilişkiden ibarettir. Psikiyatrist ile hastası arasında cinsel veya duygusal ilişkisinin bulunması etik ilkeler

ile bağdaşmamaktadır. Aynı şekilde hekimin kendi özel hayatı ile ilgili bilgileri hastaya sunması da etik ihlaline sebebiyet vermektedir (Demir ve Oğuz 1999).

Psikiyatride hekim, tedavi sırasında veya sonrasında hasta için bir model olmaktadır. Hekimin mevcut konumunu tedavi sürecinin sağlıklı ve etkin bir şekilde yürütülmesini sağlamak için koruması gerekmektedir. Hekimin, hasta ile arasındaki kendi lehine olan güç dengesizliğini ve hastanın kendisini güvende hissetmesi için kullanılan teknikleri kendi çıkarları, arzuları veya gereksinimleri için kullanması etik dışı olarak kabul edilmektedir (Namal vd., 2013a).

Amerikan Psikiyatri Birliği'nin 1986 yılında aldığı karara göre hekimin yalnızca o an hizmet sağladığı hasta ile değil daha önce hizmet verdiği hastaları ile de ilişki içerisinde bulunması etik bulunmamaktadır. (Demir ve Oğuz 1999).

Hipokrates “Hangi eve girersem gireyim, hastanın yararı için gireceğim, istemli ve her türlü kötü davranıştan kaçınacağım. İster hür ister köle olsun kadınların ve erkeklerin vücutlarını kötüye kullanmaktan kaçınacağım.” Sözleri ile hekim ile hasta arasında sınır olması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Freud da hastanın konumu itibari ile hekime karşı farklı duygular besleyebileceğini, hekimin ise bu durumdan faydalanmasının hata olarak kabul edileceğini vurgulamıştır (Namal vd., 2013a).

7.GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE: PSİKİYATRİDE ETİK SORUNLAR

7.1. İlk Çağlar

Psikiyatrik sorunlar ilk çağlarda kötü ruh olarak betimlenmiş ve kötü ruhları uzaklaştırmak adına tıp bilgisinin yetersizliği sebebi ile yarar sağlama ve zarar vermeme ilkesi gibi birçok etik ilke ihlal edilmiştir. Hekimler hastalara karşı, kötü ruhları uzaklaştırmak adına çeşitli bitkiler ile ilaçlar hazırlamış, bilim dışı cerrahi müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle parietal kemiğe delik açma şeklinde yapılan müdahaleler birçok hastanın ölümüne sebep olmuştur (Arabacı ve Mutlu 2018).

Yunan uygulamalarında da etik ilkelerin ihlal edildiği görülmekle birlikte günümüz psikiyatrinin gelişimine katkı sağlayan etik uygulamaların da gerçekleştirildiği bilinmektedir. Örneğin Euryphon hastalara lavman ve hacamat uygulamasının yanı sıra psikiyatrik hastalara da psikosomatik müdahalelerde bulunmuştur. Hipokrates, rüyaları yorumlamaya çalışmış ve “Düşe Dair” isimli kitabında psikanalize benzer açıklamalarda bulunduğu görülmüştür. Aristoteles ise kişilerin içine bastırdıkları duyguların ortaya çıkarılmasını çözüm yolu olarak benimsemiştir. Bu dönemde tedaviden ziyade hastalıkların nedeni anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu sebeple yarar sağlama ilkesine uyulmaya çalışıldığı şeklinde yorum yapılması mümkün olmaktadır. Fakat yakınları olan hastalara özenli bir şekilde bakım yapılırken kimsesi olmayan hastaların önemsenmemesi sebebi ile adalet ilkesinin ihlal edildiği de görülmüştür (Arabacı ve Mutlu 2018).

Roma Uygarlığı uygulamalarında yazılı hukuk kuralları etkili olmuştur. Ruhsal yetkinlikte olmayan

hastaların hukuki ve cezai sorumluluklarının olmadığı kabul edilmiştir. Yine bu hastaların sağlıklı kişilerle aynı yasalara tabii olmaması adalet ilkesi ile uyum sağlamaktadır. Efesli Hekim Soranus hastalara kitap okumayı, tiyatro izlemeyi ve bunlara benzer etkinliklere katılmayı teşvik ederek iyileşmelerine katkı sağlamaya çalışmıştır (Arabacı ve Mutlu 2018).

7.2. Orta Çağ

Bizans Dönemi'nde bulaşıcı hastalıkların artması sebebi ile psikiyatrik sorunlara karşı ilgi azalmıştır. Ruhsal sorunları olan kişilerin şeytan tarafından yönetildiği inancı sebebi ile bu kişiler hekimlerden uzaklaştırılmış ve kiliselerde tedavi edilmeye çalışılmıştır. Bu da yarar sağlama ilkesinin ihlaline sebep olmuştur (Arabacı ve Mutlu 2018). Avrupa'da psikiyatrik sorunların çözümsüz olarak kabul edilmesi sebebi ile hastalar sokaklarda yaşatılmaya zorlanmış, şehirlerde dolaştırılarak dilendirilmiş, sokağa atılmayanlar evde ölüme terkedilmiştir. Hastanede tedavisi süren hastalara ise kendi odalarının kapılarına bağlanarak işkence edilmiştir (Namal vd., 2013b). Bu kötü uygulamalar sebebi ile zarar vermeme ilkesi çok bariz ve yoğun bir şekilde ihlal edilmiştir. 1330'lu yıllarda yerli halka ücret karşılığında, hastanede yatan psikiyatri hastalarını izleme imkanı tanınmıştır. Söz konusu ilkel uygulama gizlilik ilkesine aykırılık teşkil etmektedir (Namal vd., 2013b).

Hristiyanlığın Avrupa'da yayılması ile beraber din adamları hastalara yardım etmek amacı ile hastanelerde görev almaya başlamıştır. Şifalı olduklarını düşündükleri bitkiler ile hastaların acı ve ıstıraplarını dindirmeye çalışmışlardır. Söz konusu uygulamaların sonuçlarının kesin olarak bilinmemesi sebebi ile yarar sağlama ve zarar vermeme ilkesi kısmen de olsa ihlal edilmiştir (Arabacı ve Mutlu 2018). On yedinci yüzyılda psikiyatrik sorunlar “şeytanla işbirliği” veya “cadılık” olarak kabul edilmiştir ve bu kişiler yakma, kan boşaltma, kazığa çakma gibi çeşitli işkence yöntemleri ile cezalandırılmıştır. 50 milyondan fazla insanın bu şekildeki uygulamalar sebebi ile yaralanmasına ve ölmesine sebebiyet verilerek zarar vermeme ilkesi ihlal edilmiştir (Arabacı ve Mutlu 2018). İslam ve Arap Dönemi'nde İbn-i Sina tarafından psikiyatri sorunları ele alınmıştır. Bimaristan isimli psikiyatri hastaneleri kurulmaya başlanmıştır. Hapishane sisteminden uzaklaşarak tedaviye yönelik adımlar atılmıştır. Fakir kişilere de hizmet yardımı yapılması ile adalet ilkesine uyulmaya çalışılmıştır (Arabacı ve Mutlu, 2018) Fakat Anadolu'da sıklıkla görülen tecrit uygulaması özerklik ilkesine aykırılık oluşturmuştur (İkiz, 1999).

7.3. Aydınlanma Dönemi

Aydınlanma Dönemi ile psikiyatrik sorunlar hastalık olarak kabul edilmeye başlamış ve ruhsal bozukluğu olan kişilerin tedavilerini gerçekleştirmek amacı ile hastaneler kurulmaya başlanmıştır. Hastanelerin kurularak tedavi hizmetlerinin sağlanması ile yarar sağlama ilkesi yerine getirilmiş olsa da hızla artan hasta sayısı sebebiyle kontrol elde tutulamamış ve hastalara karşı şiddet olayları yüz göstermeye başlamıştır (Arabacı ve Mutlu 2018).

On yedinci yüzyılın ortalarında salgın hastalıklar sebebi ile psikiyatrik bozuklukların tedavileri yerel yönetimlere bırakılmış fakat etkili bir yöntem izlenemediğinden kalitede düşüşler yaşanmıştır. 1785 yılında Bonifacio Akıl Hastanesi kurulmuştur ve hastanenin temel prensibi “deli bireye karşı saygı göstermek en yüksek ahlaki görev ve tıbbi zorunluluktur” ilkesi olmuştur.

1789 Fransız İhtilali'nin akabinde kişi hak ve hürriyetlerine saygı kavramlarının değer kazanmasıyla beraber psikiyatri hastalarına yönelik muamelelerde de düzelmeler görülmeye başlamıştır (Arabacı ve Mutlu 2018; Özaktaş, 2006).

1800'lü yılların başında sistem tekrar değişmiş olup ruhsal rahatsızlığı olan kişilerin cinsel organları bağlanmış, haşlanmış, hastalara suda işkenceler yapılmış, kırbaç ve kan akıtma yöntemleri ile zarar vermeme ilkesi ihlal edilmiştir (Namal vd., 2013b).

1818 yılında Esquirol tarafından mevcut sistem değiştirilmeye ve bireye saygı duyularak zarar vermeme ilkesine uygun yöntemler getirilmeye çalışılmıştır. Fakat çalışmaların yeterince etkili olamaması sebebi ile özellikle de 1840 yılında keşfedilmiş olan “Darwin Sandalyesi” uygulamasından sonra hastalarda ciddi beyin hasarı, hafızada bozulmalar görülmüş olup Zarar vermeme ilkesi yoğun bir şekilde ihlal edilmiştir (Arabacı ve Mutlu 2018; Namal vd., 2013b).

1882 yılında psikiyatri kurumlarında hemşireler çalıştırılmaya başlanmıştır. Bununla beraber halk tarafından hemşirelere yönelik de damgalama, düşük ücretlerde çalıştırma şeklinde yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır. Hastalara yönelik etik ihlallerin dışında hemşirelere karşı da birçok etik dışı eylemlerin uygulandığı bir dönem yaşanmıştır (Arabacı ve Mutlu, 2018).

7.4. 17. Yüzyıl

On dokuzuncu yüzyıl Batı'sında hastalar toplumdaki dışlanmak yerine onlara yönelik psikososyal tedavilere ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bazı hastanelerde sosyal yaşam alanları kurulmaya başlanmış, müzik, kitap ve spora yönelik terapi yöntemleri geliştirilerek yarar sağlama ilkesine yönelik eylemlerde bulunulmuştur. Bununla beraber Forel tarafından hastalara grup terapisi, hipnoterapi gibi yöntemler ile fayda sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu dönemde genel olarak hastalara yönelik şiddet eylemlerinin azalmış olduğu gözlemlense de hala bazı hastanelerde hastalara kötü muamelede bulunan hekimlerin bulunduğu görülmüştür. Hijyen koşullarının yeterince sağlanmaması, cinsel yönelimlerinden dolayı hastaların dövülmesi, hastaların para ve eşyalarına el konulması, hastalara hayvanların cinsel organlarının enjekte edilmesi örnekleri gerçekleştirilen kötü eylemlerden bazıları olup söz konusu davranışlar ile zarar vermeme ve yarar sağlama ilkelerinin açıkça ihlal edildiği görülmektedir (Arabacı ve Mutlu 2018; Namal vd., 2013b).

7.5. 19.Yüzyıl

On sekizinci yüzyılın etik ihlallerinin en önde gelen sebeplerinden birisi kötü hijyen koşulları olmuştur. O dönemde ülkemizde bulunan Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesinde dahi hijyen koşullarının yetersiz olması sebebi ile birçok ölüm gerçekleşmiştir. Günümüzde de devam eden hijyen koşullarının yetersizliği kimi yer ve durumlarda hastaların ciddi şekilde zarara uğramasına ve zarar vermeme ilkesinin ihlaline sebep olmaktadır (Arabacı ve Mutlu 2018; Namal vd., 2013b). Bu yüzyılda ortaya çıkan "lobotomi" uygulaması birçok etik ihlale sebep olmuştur. Lobotomi; beynin prefrontal korteks bölgesindeki bağlantıları kesmek suretiyle yapılan bir nörolojik ameliyat yöntemi olup hastaların birçoğunun ölümüne sebep olmuştur. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra söz konusu cerrahi uygulamaların sona erdiği bilinmektedir (Arabacı ve Mutlu 2018; Namal vd., 2013b). Bir diğer etik ihlal sebebi elektro-konvülsif tedavi (EKT) olmuştur. EKT sonucu hastalarda yoğun kemik kırıkları görülmeye başlanmıştır. Bu sebeple tedavinin anestezi ve kas gevşeticilerle uygulanmasına karar verilmiştir. Fakat ülkemizde 2006 yılına kadar anestezisiz bir şekilde devam eden tedavi yöntemi, uzun yıllar boyunca zarar vermeme ilkesinin ihlaline sebep olmuştur. (Arabacı ve Mutlu 2018; Namal vd., 2013b).

20. yüzyılın en önemli ve katliam boyutuna ulaşan etik ihlallerinden birisi Nazi uygulamaları olmuştur. Hitler tarafından kurulan gaz odaları ile 10.000 psikiyatri hastası vahşice öldürülmüştür. Yine Hitler tarafından psikiyatri hastaları üzerinde bilim dışı ve herhangi bir rıza ve izin alınmaksızın deneyler yapılarak hastaların ölümüne sebep olunmuştur (Arabacı ve Mutlu, 2018).

1970'li yıllarda İngiltere'de psikiyatri hastaneleri geçici süreliğine de olsa kapatılmıştır. Bu süreçte başka kurumlara gönderilemeyen hastalar sokakta kalmak zorunda bırakılmış ve bu hastalar yönünden adalet ve yarar sağlama ilkeleri ihlal edilmiştir.

1971 yılında Alman Parlamentosu tarafından yayımlanan rapora göre cezaevinde olduğu gibi hastalara tek tip giysi giydirilmesi, hasta başına düşen hekim ve diğer sağlık personeli sayılarının yetersiz olması adalet ve yarar sağlama ilkelerine aykırılık oluşturmuştur (Arabacı ve Mutlu 2018; Namal vd., 2013b). Bu yüzyılda etik açıdan sayısız ihlal gerçekleştirilmiş olsa da şizofreni, bipolar bozukluk ve akut psikoza yönetmek ve tedavi etmek için kullanılan bir ilaç olarak bilinen klorpromazin keşfi ile yarar sağlama ilkesi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yine bu dönemde hastanelere yatışların kolaylaştırılması, terapi etkinliklerinin organizasyonu, hastaların yaşı, cinsiyeti, ruhsal durumlarına göre alt uzmanlık alanlarının açılmasıyla da yarar sağlama ilkesine katkıda bulunulmuştur (Arabacı ve Mutlu 2018).

8. PSİKİYATRİDE ETİK EĞİTİMİ

Psikiyatri hekimliği alanındaki tıp etiği eğitiminin adımları ilk olarak 1981 tarihinde The Accreditation Council for Graduate Medical Education'in yayınlamış olduğu yönerge ile atılmıştır. 1986'da eğitimin zorunlu bir unsuru haline gelen seçmeli kurs 1991'de ABD'de yer alan 127 tıp okulunun 43'ünde zorunlu ders haline gelmiştir. Eğitimin dayandığı temel ilkeler Amerikan Psikiyatri Birliği'nin yayınladığı "Principles of Medical Ethics for Psychiatrists" adlı kitapçıkta ve "Opinions of Ethics Committee" isimli ekinde yer almaktadır. Günümüzde ise etik eğitiminin yeri ve önemi gün geçtikçe artmaktadır (Oğuz, 1998).

8.1. Psikiyatride Etik Eğitiminin Önemi

Psikiyatri hekimlerinin etik açısından yeterliliği, mesleki bilgi ve becerisi ile koşutluk ilişkisi içerisindedir. Bu sebeple mesleki yeterliliğe verilen önem kadar hekimin etik ilkeleri yönünden de yeterliliğinin sağlanması gerekmektedir. Söz konusu yeterliliğin sağlanabilmesi için ise bu konuda iyi bir eğitim alınmış olması gerekmektedir (Demir ve Oğuz 1999).

Psikiyatri hekimlerine verilecek olan etik eğitiminin, tıp etiğinin genel ilkeleri ile bağdaşan nitelikli bir eğitim olması gerekmektedir. Eğitim içerisinde; gizlilik, sınırların ihlal edilmemesi, hastanın özerkliğine saygı gibi temel ilkeleri içeren konuların yanı sıra, aydınlatılmış onam ve zorla yatırma ve tedavilerde uyulması gereken diğer ilkelere de yer verilmelidir. Ayrıca araştırma etiği gibi tıp etiğinin temel kavram ve konuları yalnızca didaktik yöntemler ile değil aynı zamanda klinik uygulama ve tartışmalar ile birlikte tanıtılmalıdır (Demir ve Oğuz 1999).

Klinik eğitim sırasında hekime ilk olarak ortaya çıkan etik sorunlar tanıtılmalı ve bunların altında yatan gizli değer çatışmalarını ayırt etme bilinci aşılmalıdır. İkinci olarak hekimin açık ve eleştirel biçimde düşünme becerilerinin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Akabinde söz konusu davranış biçimlerinin nasıl pratiğe döküleceği gösterilmelidir. Son olarak da hekimin, mevcut etik sorun ile başa çıkabilmek adına ne zaman ve hangi birey ve kurumsal yapılarla işbirliği içerisinde bulunması gerektiği konusunda karar verebilecek düzeye getirilmesi gerekmektedir (Oğuz 1998).

8.2. Psikiyatride Etik Eğitimi Yöntemleri

Psikiyatride etik öğretim yöntemleri arasında klinik süpervizyonlar ve rol modellik, oyunlaştırma, yapılandırılmış küçük grup çalışmaları, takım çalışmasına dayalı öğrenme, “hekimliği tartışalım” grupları, CARE yaklaşımı gibi yöntemler yer almaktadır.

Klinik Süpervizyonlar; geleneksel anlamdaki usta-çırak ilişkisinden ayrılarak, yol gösteren- öğrenen ilişkisini benimseyen bir yöntem olup gerçek olgular üzerinden yürütmesi, bağlamsal olması, hızlı ve etkin geri bildirim verilmesine olanak sağlaması sebepleri ile etik eğitiminde önemli bir yeri bulunmaktadır.

Oyunlaştırma (Role-Playing) Yönteminde; gerçek hayatta yaşanmış bir olay, eğitim alan kişilerce oyunlaştırılarak canlandırılmaktadır. Eğitim alan kişilere oyundan önce rolleri dağıtılmakta, kişiler rollerine hazırlanarak gelmektedir. Oyunda rolü olmayan diğer kişiler ise oyunu izlemektedir. Canlandıran kişilere ve izleyenlere neler hissettikleri sorularak tartışma ortamı yaratılmaktadır. Söz konusu öğretim yöntemi, tutum kazandırmada etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Rol - Modeller; olarak kabul edilen eğiticinin tutumu, etik ilke ve kurallara yönelik yaklaşımı uzmanlık öğrencisinin mesleki etik ilkelerini benimsemesinde ve kendisine ait mesleki bir kimlik oluşturmada önemli bir rol oynamaktadır.

Olgu Çalışmaları; 1970'lerde Barnes ve Christen tarafından ortaya konulan bir öğretim yöntemidir. Eğitici, gerçek hayata uyarlanmış bir olgu hazırlayarak öğrencilere sunmaktadır. Sunum içerisinde öğrencilere aktif katılma imkanı tanınmaktadır. Tartışma sonunda öğrencilere ne öğrendikleri sorulmaktadır. Eğitmenin, öğrenim hedeflerini hatırlatması ve özet yapmasının ardından sunum kapatılmaktadır. Olgu çalışmalarının etik, değerler ve tutum eğitiminde önemli bir yeri olduğu kabul edilmektedir.

Küçük Grup Tartışmalarında; 3- 7 kişilik küçük gruplar halinde bir araya gelinerek tanık olunan etik sorunlar gündeme alınmaktadır. Eğitimci tartışmaya yönelik beklentisini açıkladıktan sonra , katılanlara geri bildirimde bulunma imkanı tanınmaktadır. Grup içerisinde yönetici ve yazman kişiler belirlenmektedir. Tüm üyelerin tartışmaya aktif olarak katılması beklenmektedir. Öğrenme sürecinde kişilere sorumluluk yükleyen etkili bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Takım Çalışmasına Dayalı Öğrenme Yöntemi; Larry Michaelsen tarafından ortaya atılmıştır. Bu yöntemde ilk aşamada öğrencilere öğrenimin hedefleri belirtilmekte, ikinci aşamada bireysel hazır bulunuşluk düzeyini ölçmek adına bir test uygulanmakta, üçüncü aşamada da gerçek hayatta karşılaşılabilir ihtimali olan problemlere dayalı sorular takımlara dağıtılmaktadır. Tüm takımların grup çalışması yaparak soruları tartışması akabinde soruların yanıtları tüm gruplar ile paylaşılmaktadır.

Hekimliği Konuşalım Gruplarında; iki danışman ve 6-8 psikiyatri öğrencisi bir araya gelerek günlük deneyim ve sorunlarını tartışmaktadır. Danışmanlar yol göstererek sınırları belirlemekte ve tüm

öğrencilerin aktif olarak katılması beklenmektedir.

Etik Eğitime Özgü Bir Yöntem: CARE; hekimlerin bireysel ve karşılıklı olarak kendi düşünce ve inanışları, eylemleri, sebepleri ve deneyimleri üzerinde düşünmelerini sağlayan bir öğrenim yöntemidir. Söz konusu yöntemde 4 temel soru üzerinde durulmaktadır: 1. Bu konuyla ilgili temel inanışlarım nelerdir? 2. Bu konu ile ilgili daha önce neler yaptım? 3. Başkalarının böyle davranmalarının sebepleri nelerdir? 4. Başkalarının davranışları hakkında ne düşünüyorum? (Başterzi ve Gülöksüz, 2009).

9. SONUÇ

Etik kavramı Yunanca kökenli bir kavram olup davranış biçimlerinin değerlendirilmesi anlamını taşımaktadır. Kişinin doğru ve yanlış, iyi ve kötüyü ayırmasında ölçek olarak kullandığı felsefi bir konsept niteliğindedir. Kendi içerisinde de birçok alt dalı bulunan etik, tıp dünyasında da kendisine yer edinmiştir. Tıbbi etik, hekimin hasta ile arasındaki ilişkide yer alan davranışlarını, ahlaki olarak temellendirmesinde yardımcı rol oynamaktadır. Hasta hekim ilişkisinde üstün konumda olan hekimin söz konusu üstünlüğünü kendi lehine ve hasta aleyhine olacak şekilde kullanmaması adına uyması gereken etik ilkeler bulunmaktadır. Tıbbi etiğin ilk temellerinin Hipokrat Yemini ile atıldığını söylemek mümkün olmaktadır. Söz konusu yemin, içerisinde hekimin uyması gereken ahlaki kuralları, üzerine düşen yükümlülükleri, yasakları ve sınırları barındırmaktadır. Günümüzde hala tıp fakültelerinin mezuniyet törenlerinde diplomalarını alarak hekimlik mesleğine adım atacak olan kişilere Hipokrat Yemini ettirilmektedir. Tıp etiği, temelini Hipokrat Yemini'nden alarak her geçen gün kendisini revize etmeye devam etmiş ve zaman içerisinde tıbbin çeşitli alanlarında etkisini göstermeye başlamıştır. Psikiyatri alanı da etik ilkelerin kendisini göstermeye başladığı alanlardan birisi haline gelmiştir.

Psikiyatri alanı tıp dünyası içerisindeki en genç alan olmasına rağmen niteliği ve uğraşları itibarıyla büyük ve önemli bir alan olarak kabul edilmektedir. Psikiyatri alanı, kişilerin ruhani durumu, duygu ve düşünceleri, duygu ve düşüncelerinde yer alan aksaklıkları ile ilgilenmektedir. Bu denli hassas bir alanda, herhangi bir etik ilke veya kural olmadan çalışılması tarih boyunca görüleceği üzere, ruhsal bozukluklar yaşayan hastaların içinde bulunduğu kötü durumdan daha da kötü bir duruma geçmesine sebep olmuştur. İlkçağ'da ruhsal bozuklukların kötü ruh olarak tanımlandığı, Ortaçağ'da şeytanla işbirliği veya cadılık olarak kabul edildiği, aydınlanma döneminden 20. Yüzyıla kadar hastalara çeşitli işkenceler yapıldığı dönemler bulunmaktadır. Hastalara yönelik bu tarz davranışların temelinde, etik ilke ve kurallara uyulmaması yer almaktadır. Günümüzde kabul edilen ve psikiyatri uzmanlarının uyması beklenen altı adet etik ilke yer almaktadır. Söz konusu ilkeleri; zarar vermeme ilkesi, yarar sağlama ilkesi, adalet ilkesi, gizlilik ilkesi, özerkliğe saygı ilkesi ve sınırların korunması ilkesi olarak sıralamak mümkün olmaktadır. Psikiyatride yer alan etik ilkeler, zaten ruh sağlığı bozulmuş olan hastalara daha fazla zarar verilmemesi adına büyük önem arz etmektedir. Hipokrat'tan beri süre

gelen hasta hekim arasındaki güven ilişkisinin korunması adına hekimin ilk ve en önemli hedefinin hastasına zarar vermemek adına gayret etmesi olmalıdır. Akabinde bu gayretlerin yarar sağlama gayesine evrilmesi gerekmektedir. Adil davranma, bir erdem olduğu kadar adil davranmama neticesinde hastada zarar meydana gelebilecek olması sebebi ile de uyulması gereken bir ilke olarak kabul edilmektedir. Gizlilik ilkesi, etik bir sorumluluk olmasının yanı sıra yasalarca da düzenlenen bir sorumluluk türüdür. Hasta mahremiyetinin, rızası veya istisnai sebepler haricinde diğer kişiler ile paylaşılmasının hekim yönünden yaptırımları bulunmaktadır. Özerklik, kişinin kendi üzerinde karar verebilmesi yeteneği olarak tanımlanmakta olup psikiyatri alanında karşılaşılan etik problemlerin bir çoğu bu ilkenin ihlali sebebi ile ortaya çıkmaktadır. Ruhsal bozuklukları sebebi ile yetkinliğini kaybeden hastanın zorla yatış ve tedavisi, en sık karşılaşılan uyuşmazlıklar arasında yer almaktadır. Son etik kural gereği ise, hekimin hasta ile arasında bulunan makul ilişkinin dışına çıkmaması, sağlıklı bir şekilde düşünüp karar veremeyen hasta üzerindeki gücünü kendi çıkarları yönünde kullanmaması gerekmektedir.

Temel ilkelere uyumu sağlamak adına tıpkı mesleki teknik bilgi ve becerilere yönelik eğitimler olduğu gibi etik ilkelere yönelik de eğitimlerin mevcut olması gerekmektedir. Psikiyatride etik eğitimi ilk olarak 1981 yılında ABD'de ortaya atılmış ve akabinde günümüze kadar önemini ve kapsamını artırarak ilerlemeye devam etmiştir. Eğitim içerisinde temel ilkeler olduğu kadar aydınlatılmış onam, hastaların zorla yatış ve tedavisi gibi yan konuların da yer alması gerekmektedir. Psikiyatri alanında etik eğitiminde kullanılan etkili yöntemler bulunmaktadır. Klinik süpervizyon, oyunlaştırma, rol model, olgu çalışmaları, küçük grup tartışmaları, takım çalışmaları, hekimliği konuşalım grupları ve CARE gibi yöntemlerin hepsinin temel amacı psikiyatride uzman olacak kişilere yönelik eğitimin teorik eğitimden ziyade pratik ve etkili bir şekilde verilmesini sağlamaktır.

KAYNAKÇA

- Agarwal, A., (1994). Ethics in Psychiatry, *Indian J. Psychiatry*, 36: 5-11.
- Arabacı, L. B., ve Mutlu E, (2018). Etik İlkeler Işığında Geçmişten Günümüze Psikiyatri, *Türkiye Klinikleri J Med*, 26(3), 148-155.
- Arslantaş, H., (2018). Toplum Ruh Sağlığında Etik Konular, *Türkiye Klinikleri*, 1: 20-28.
- Bag, B. (2021). Ruh Sağlığı ve Psikiyatrik Bakımda Ampirik Etik Görünümleri, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 13(2), 247-260.
- Başterzi, A., ve Gülöksüz, S. (2009). Psikiyatride Etik Eğitimi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 1, 229-239.
- Cevizci, A. (2013). *Uygulamalı Etik*, İstanbul: Say Yayınları.
- Çayköylü A, (2002), "Psikiyatride Gizlilik İlkesi", *Klinik Psikiyatri*, 5: 248-256,

- Çobanoğlu N, (2009), Kuramsal ve Uygulamalı Tıp Etiği, Ankara, Eflatun Yayınevi Demir B, Oğuz Y, (1999), “Psikiyatri Eğitimi ve Etik”, Klinik Psikiyatri, 2: 95-100.
- Engelhardt, D. (1997). *Tıbbın Gündelik Yaşamında Etik*, (Çeviri: A. Namal), İstanbul, Nobel Tıp Kitabevleri.
- İkiz, T. T. (1999). Türk Psikiyatri Tarihi ve Psikanalizin Yeri, İstanbul Üniversitesi Tıbbi Psikoloji Çalışmaları, 21, 159-168.
- Lolas, F. (2006). Ethics in psychiatry: a framework, *World Psychiatry*. 5(3), 185-187.
- Namal, A., ve Doğan, H. (2013). *Türk Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Araştırmaları Yıllığı*, (Oğuz, Y.). Psikiyatride Hekim-Hasta Arasında Cinsel Yakınlık Sorunu: Az Konuşulan Sık Yaşanan Bir Etik İkilem, 95-100, İstanbul: Nobel Matbaacılık.
- Namal, A., ve Doğan, H. (2013), *Türk Tıp Etiği ve Tıp Hukuku Araştırmaları Yıllığı*, (A. Namal): “Psikiyatri tarihçesi ışığında ruh hastalarının zorla tedavilerine etik açıdan genel bir bakış”: 41-72, İstanbul: Nobel Matbaacılık.
- Oğuz, Y., ve Özgüven, H, (2001). Psikiyatri ve Etik Sorunları, (In: *Klinik Etik*, Demirhan, A. E., Oğuz, Y., Elçioğlu, O., ve Doğan, H.), İstanbul: Nobel Yayınevi, 354-369.
- Özaktaş, T. (2006). Psikiyatrinin Kısa Tarihi, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 1, 1-32.
- Yıldız, A. (2018). Etik Açısından Karar Verme Kapasitesi Değerlendirilmesi, *Ulusal Psikiyatri Kongresi*.

